

rât, fakirlere borç para vermek için de Dîvân-ı İstihkāk adlı müesseseleri kurmuştur. Hastahaneler (dârüşşifâ, mâris-tan, şifâhâne, sıhathâne) yaptırarak bu-ralara uzman doktorlar tayin etmiştir. Ayrıca dârühâne denilen dispanserde hastalara ücretsiz ilâç dağıtılmıştır.

Firüz Şah dinî ilimlerin gelişmesi için otuz medrese yaptırdı. Bunlardan üçü (Medrese-i Firüz Şâhî, Medrese-i Şehzâde Firüz Han ve Sîrî Medresesi) meşhurdur. Bir putperest mâbedinde bulunan çok sayıda eski Sanskritçe eseri de Farsça'ya tercüme ettirdi. Eazzüddin Hâlid Hânî, hikmet konusunda yazdığı bir esere ona nisbetle *Delâ'il-i Firüz Şâhî* adını verdi. Berenî ile Şems-i Sirâc Affif gibi tarihçiler de onun dönemini tanıtan *Târîh-i Firüz Şâhî* adlı birer eser kaleme aldılar. Ayrıca Firüz Şah riyaset ve siyaset konusunda sekiz babdan oluşan bir eser yazmıştır.

Firüz Şah Tuğluk askerî iktâları da adil bir şekilde tanzim etmeye çalışmıştır. Ancak kendilerine geniş topraklar verilen iktâ sahipleri devlet idaresinin yumuşak tavrından istifade ederek istedikleri gibi tasarrufla bulunmuşlardır. Bu da devletin gelirlerinin giderek azalmasına ve devlet yönetiminde zaafa sebep olmuştur.

Onun dönemi Tuğluklular hânedanının mimari açıdan da en parlak zamanlarından biridir. Kaynaklar Firüz Şah'ın bu alandaki faaliyetlerinden övgüyle bahsederler. Bu devirde Kanpûr ve Firüzâbâd gibi birçok yeni şehir kurulmuş veya genişletilmiş, saraylar ve kaleler yaptırılmıştır. Başta Kotla Firüzşah'ta bulunan Cami-Mescid olmak üzere Hân-ı Cihân ve Nizâmülmülk camileri gibi camiler inşa edilmiştir. Bu dönemde ayrıca tarihî eserlerin muhafazasına ve bakımına da itina gösterilmiştir. Bunlar arasında Delhi'deki Kuvvetü'l-İslâm Camii ile Kutub Minâr zikredilebilir.

Firüz Şah Tuğluk döneminin önemli hususiyetlerinden biri de Ortaçağ İslâm devletlerinde görülen gulâm sisteminin geliştirilmesidir. Sultanlığın değişik yörelerinden merkeze getirilen köleler burada belli bir eğitimdən geçiriliyor ve daha sonra kabiliyetlerine göre istihdam ediliyordu. Sayıları 180.000'i bulan (Raychoudhary, s. 151) bu kölelere "ben-degân-ı Firüz Şâhî" deniliyordu. Ancak bu gulâmlar zaman zaman sıkıntılara da sebep olmuşlardır. Firüz Şah Tuğluk Mısır'daki Abbâsî halifesinden hil'at ve menşur alan, sikkelerde onların adına yer veren ve "nâib-i emîr-ü'l-mü'minîn" unvanını kullanan son Delhi sultanıdır. Tebaasına gösterdiği şefkat ve müsamaha ile tanınan Firüz Şah bazan özellikle dinî meselelerde gayri müslimlere karşı sert tedbirler uygulamıştır. Kaynaklar, onun müslümanları irtidada teşvik eden bir Brahman'ı şiddetle cezalandırdığından bahseder. Firüz Şah Tuğluk ilme ve tasavvufa büyük değer veriyor, önemli kararlar almadan önce mutlaka âlimlerle de istişarede bulunuyordu. Saltanatının sonlarına doğru dini yaşama hususunda tamamen hassaslaşan Firüz Şah sarayında ipekli elbiselerin giyilmesini, altın ve gümüş eşyaların kullanılmasını yasaklamış, etrafta bulunan canlı resimlerini ve heykelleri kaldırmıştır.

Onun döneminde devlet işlerinin yürütülmesinde kabiliyetli veziri Hân-ı Cihân Makbûl'ün rolü çok büyüktür. Ancak Firüz Şah'ın iyi niyete dayanan politikası zamanla devlet idaresinde bozulmalara sebep olmuş ve son zamanlarında ülke karışıklıklar içerisine sürüklenmiştir. Firüz Şah Tuğluk ölümünden kısa bir süre önce taht oğlu Muhammed ile paylaştı. Ağustos-Eylül 1387'de oğlunu sultan ilân ederek tahta çıkardı. Hutbede ikisinin adı birlikte zikredildi. Ancak Muhammed idareye hâkim olamayınca torunu Tuğluk Şah'ı vâliht tayin etti ve

ülke yönetimini ona bıraktı. Mezarı Delhi yakınlarında Havz-ı Hâs'tadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Firüz Şah Tuğluk, *Fütûhât-ı Firüz Şâhî*, British Museum, MS, Or., nr. 2039; *Şiret-i Firüz Şâhî*, Oriental Public Library, Bankipore, MS, nr. 347; Şems-i Sirâc Affif, *Târîh-i Firüz Şâhî*, Karaçi 1965; Berenî, *Târîh-i Firüz Şâhî* (nşr. Abdürreşid), Kalküta 1862; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhettü'l-havâtir*, II, 107-110; Riazul İslam, *A History of Firuz Shah Tughlaq*, Aligarh 1946; a.mlf., "A Review of the Reign of Firüz Şâh (1351-1388)", *IC*, XXIII (1949), s. 281-297; a.mlf., "Firüz Şâh Tughluq's Relations With the Deccan", *a.e.*, XXVI/3 (1952), s. 8-12; a.mlf., "Firüz Şâh's Invasion of Bengal", *JPHS*, III (1955), s. 35-39; a.mlf., "Firüz Şâh Tughluq", *EI²* (İng.), II, 924-925; J. M. Banerjee, *History of Firuz Shah Tughluq*, Delhi 1957; Agha Mehdi Hussain, *Tughlaq Dynasty*, Calcutta 1963, s. 387, 428-429, 510-511; a.mlf., *Rise and Fall of Muhammad b. Tughluq*, London 1983, s. 7, 72; R. C. Jauhari, *Firuz Tughlaq (1351-1388 A.D.)*, Agra 1968; B. P. Saksena, "Firuz Shah Tughluq", *CHIn.*, V, 566-621; H. N. Wright, *The Coinage and Metrology of the Sultans of Dehli*, New Delhi 1974, s. 172-186, 218-222; Manazir Ahmad, *Sultan Firuz Shah Tughlaq*, Allahâbâd 1978; S. C. Raychoudhary, *History of Muslim India*, New Delhi 1986, s. 146-158; S. Lane-Poole, *History of India* (nşr. W. Jackson), New Delhi 1987, III, 146-158; N. B. Ray, "Interesting Side Light on Firüz Şâh Tughlaq's Expedition to Tatta", *JASB*, III/4 (1938), s. 285-292; K. K. Basu, "Firuz Tughluq and his Bengal Campaign", *Journal of the Bihar and Orissa Research Society*, XXVII (1941), s. 79-95; Khurram Qadir, "Firuz Shah (Tughlaq) A Personality Study", *Journal of the Central Asia*, IX/2, İslâmâbâd 1986, s. 17-39; M. Fuad Köprülü, "Firüz Şah Tuğluk", *İA*, IV, 666-670; N. R. Farooqi, "Delhi Sultanlığı", *DİA*, IX, 130.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

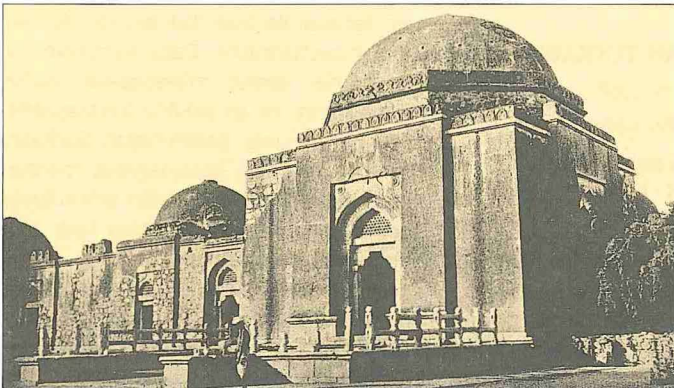
FİRÜZÂBÂDİ

(الفيروز آبادی)

Ebü't-Tâhir Mecdüddin
Muhammed b. Ya'küb
b. Muhammed el-Firüzâbâdî
(ö. 817/1415)

el-Kâmûsü'l-muhtâ adlı
sözlüğüyle tanınan Arap dili,
tefsir ve hadis âlimi.

Rebülâhîr veya Cemâziyelâhîr 729'da (Şubat veya Nisan 1329) İran'da Şiraz'a bağlı Kâzerün kasabasında doğdu. Şirâzî nisbesiyle de anılır. Babasının dil ve edebiyat âlimi olduğu bilinmemekte, ailesi hakkında başka bilgi bulunmamaktadır. İlk tahsilini Kâzerün'da babasının yanında yapan Firüzâbâdî yedi yaşında iken Kur'an'ı ezberledi; sekiz yaşında Şiraz'a gitti. Burada babasından ve Kivâmüddin Abdullah b. Mahmûd gibi âlimlerden dil ve edebiyat dersi aldı. Ebü Abdullah Mu-

Firüz Şah
Tuğluk'un
Delhi dışındaki
türbesi -
Hindistan

hammed b. Yûsuf el-Ensârî ez-Zeren-dî'den *Şaḥîḥ-i Buḥârî* ve *Sünen-i Tirmizî*'yi okudu. 745'te (1344-45) Vâsî't'a giderek Şehâbeddin Ahmed b. Ali ed-Dîvânî'den kiraat dersi aldı. Aynı yıl Bağdat'ta Sirâceddin Ömer b. Ali el-Kazvî-nî'den Radiyyüddin es-Sâgânî'nin *Meşâriḳu'l-envâr*'ı ile *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'yi tekrar okudu. Bağdat Nizâmiye Medresesi müderrisi ve Bağdat Kadısı Abdullah b. Bektâş'ın yanında yıllarca yardımcı olarak çalıştı. 755 (1354) yılında Şam'a geçti. Orada da başta Takıyyüddin es-Süb-kî olmak üzere 100 civarında hocadan ders aldı ve *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'yi bir defa daha okudu. Bundan sonra Ba'lebek, Hama, Halep ve Kudüs'e gitti. Kudüs'te bir taraftan Alâî gibi âlimlerin derslerine devam ederken bir taraftan da çeşitli medreselerde ders verdi ve zaman zaman Gazze, Remle ve Kahire'ye gidip geldi. Kahire'de Bahâeddin İbn Akîl, Cemâleddin el-İsnevî ve İbn Hişâm en-Nahvî gibi âlimlerle tanıştı. İzzeddin İbn Cemâa ve İbn Nübâte el-Mısırî'den ilâhiyat ve edebiyat dersleri aldı. 770'te (1368) Mekke'ye giden Firûzâbâdî burada da Mâlîkî fakihî Ziyâeddin el-Cündî ve Yâfîî gibi âlimlerden faydalandı. İbn Hacer el-Askalânî, Cemâleddin el-Merrâkûşî adında bir kişinin Firûzâbâdî için 150'yi aşkın âlimin ismini ihtiva eden bir meşyeha* hazırladığını haber vermektedir. Firûzâbâdî bütün bu hocalardan dil ve edebiyattan başka *Kütüb-i Sitte*, Beyhakî'nin *es-Sünen*'i, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, İbn Hibbân'ın *eş-Şaḥîḥ*'i, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'i ve Sâgânî'nin *Meşâriḳu'l-envâr*'ı gibi önemli hadis kitaplarını okuyarak rivayet etme izni aldı.

Bağdat hâkimi İbn Üveys'in daveti üzerine 794 (1392) yılında tekrar Bağdat'a giden Firûzâbâdî buradan İnan ve Hindistan'a geçti. Hüzmûz'den deniz yoluyla Mekke'ye giderken Yemen'in Aden ve Taiz şehirlerinde kaldı. el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî İsmâil b. Abbas, buralardaki âmillerine Firûzâbâdî'ye gerekli ilgi ve saygının gösterilmesi için emir verdi ve onu başşehir Zebîd'e davet etti. Daveti kabul eden Firûzâbâdî'yi izzet ve ikramla karşıladı. Onu önce Zebîd, daha sonra da 797 (1395) yılında Yemen kadılığına tayin etti. Firûzâbâdî, el-Melikü'l-Eşref ve oğlu Nâsır Ahmed zamanında ömrünün sonuna kadar bu görevini kesintisiz sürdürdü. Bir taraftan da ders vermeye devam etti. Başta el-Melikü'l-Eşref olmak üzere birçok öğren-

ci onun derslerine katıldı. Firûzâbâdî'ye her vesile ile izzet ve ikramda bulunan el-Melikü'l-Eşref yine bu maksatla onun kızıyla evlendi (Sehâvî, X, 81). Zebîd'den zaman zaman Mekke ve Medine'ye gidip mücâvir olarak kalan Firûzâbâdî Mekke'de el-Melikü'l-Eşref adına bir medrese yaptırdı ve talebe okuttu.

Firûzâbâdî, seyahatlerinde bir taraftan ilim adamlarıyla fikir alışverişinde bulunurken diğer taraftan devlet adamları katında büyük itibar gördü. Nitekim Bağdat hâkimi İbn Üveys, Azerbaycan Hükümdarı Şah Şücâ', Mısır Sultanı Eşref, Şiraz'da Türk Hükümdarı Timur, Delhi Hükümdarı Alâeddin I. İskender Şah ve Bursa'da Osmanlı Sultanı I. Bayezid tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. Firûzâbâdî 20 Şevval 817 (2 Ocak 1415) tarihinde Zebîd'de vefat etti ve Cebertiyye tarikatının kurucusu Şeyh İsmâil b. İbrâhim el-Cebertî'nin türbesine defnedildi.

Hz. Ebû Bekir soyundan geldiğini söyleyen Firûzâbâdî çok geniş bir kültüre ve kuvvetli bir hâfızaya sahipti. İbn Hacer el-Askalânî'nin belirttiğine göre her gece 200 satır ezberlemeden uyumazdı. Sözlük çalışmalarından başka hadis, tefsir, fıkıh ve tarihle de meşgul olmuş, bunlarda da eser yazmıştır. Firûzâbâdî ile Zebîd'de görüşen İbn Hacer hadis konusunda pek titiz davranmadığını, râviler hakkında fazla bilgisi bulunmadığını, hatta sahte sahâbî Hintli Raten b. Nasr'a inanacak kadar saf olduğunu, Buḥârî'ye yazdığı şerhini garip hikâyelerle doldurduğunu, birçok yerde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine yer verdiğini belirterek kendisini tenkit etmiştir. Ayrıca onun *Tenvîrû'l-mikbâs*'ta İbn Abbas adına topladığı rivayetlerden de hadisteki ilmî gücünü anlamak mümkündür. Tasavvufî konularda Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi takdir eden Firûzâbâdî onu savunmak üzere iki risâle ile bir fetva kaleme almıştır.

Kitaba meraklı olan Firûzâbâdî büyük paralar harcıyarak çok sayıda kitap toplamış, fakat paraya ihtiyaç duyduğu zamanlarda kitap satmaktan da çekinmemiştir. *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*'in önsözünde bu eserin 2000 kitabın özeti olduğunu söylemektedir. Devrinde yaygın olan üslûbun etkisiyle eserlerinde hem seçili bir dil hem de garip kelimeler kullanmış, bu sebeple *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*'in mukaddimesi birçok âlim tarafından ayrıca şerhedilmiştir.

Eserleri. Velûd bir müellif olan Firûzâbâdî'nin kaynaklarda yetmişden fazla

eserinden söz edilmekteyse de (*el-Bulḡa*, nâşirin mukaddimesi, s. 24-29) bunlardan yarıya yakın bir kısmının günümüze ulaşmadığı sanılmaktadır. Eserlerinin yaklaşık yirmi dördünün dile, dokuzunun tefsire, on birinin hadise, sekizinin biyografiye, sekizinin coğrafyaya, altısının akaid ve fıkha, altısının da tarihe ait olduğu anlaşılmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır: A) *Sözlük ve Dil*: 1. *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ**. İlim âleminde çok tanınan sözlüklerden biri olan eser Kalkûta (I-IV, 1230-1232), Bombay (1272/1884), Lektnev (1885), Bulak (1289) ve İstanbul'da (I-IV, 1304) defalarca basılmış, Farsça ve Türkçe'ye tercüme edilmiştir. 2. *Taḥbîrû'l-müveşşîn fi't-ta'ḥbîri (fîmâ yukâ-lü) bi's-sîn ve's-şîn*. Hem "sîn" hem de "şîn" harfleriyle yazılıp okunabilen kelimeler hakkındadır. Muhammed b. Şeneb (Cezayir 1327/1909; Beyrut 1330/1911-1912) ve Muhammed Hayr el-Bikâî (Dimaşk 1982) tarafından yayımlanmıştır. 3. *ed-Dürerü'l-mübeşşeşe fi'l-gureri'l-müşelleşe (el-Ġurerü'l-müşelleşe ve'd-dürerü'l-mübeşşeşe, el-Müşelleşât)*. Bu eserde üç hareke ile okunup mânası değişen ve değişmeyen kelimeler bir araya toplanmıştır. Kitabı Ali Hüseyin Bevvâb (Riyad 1982) ve Tâhir Ahmed ez-Zâvî (Trablus-Tunus 1982) neşretmişlerdir. Ayrıca Süleyman b. İbrâhim b. Muhammed el-Âyid eser üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (Ümmülkurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Mekke 1398/1978). 4. *Celisü'l-enîs fî esmâ'î (taḥrîmi) l-ḥanderîs*. Şarabın değişik isimleri ve haramlığı hakkında olup A. S. Fulton tarafından yayımlanmıştır (BSOAS, XII [1947-48], s. 579-585). 5. *el-Ferâ'id* (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Umumi, nr. 3317; Edeb, nr. 653). 6. *Risâle fî me'âni ba'zi'l-ḥurûf* (Süleymaniye Ktp., Kasıdecîzâde Süleyman Sırrı, nr. 664; Riyad Üniversitesi Ktp., Umumi, nr. 2392). 7. *İ'tirâzâtü şâhibi'l-Ḳāmûs 'ale'l-Cevherî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 313). 8. *Tarîḳu'l-esel fî esmâ'î'l-'asel*. Balın çeşitli isimlerine dair olan bu eser Süyûtî tarafından *el-Müzhir*'de nakledilmiştir (II, 407-408).

B) *Tefsir*. 1. *Beşâ'iru zevî't-temyîz fî leṭâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. Bu eser, aslında el-Melikü'l-Eşref tarafından geniş kapsamlı ansiklopedik bir kitap olarak hazırlanması düşünülen eserin bir bölümüdür. Müellifin kitabın önsözünde belirttiğine göre söz konusu eser, Kur'ânî ilimlerden fizikteki yakıcı aynalara kadar her biri bir ilme ait "maksad" adı altında altmış bölüm ihtiva edecekti. Muh-

Firüzâbâdî'nin *Maṭla'ü zevâhiri'n-nücüm ve mecma'u cevâhiri'l-ülüm* adlı eserinin unvan sayfasıyla son sayfası (Köprülü Ktp., nr. 212)

temelen ortak bir çalışma ile telifi tasarlanan, ancak Firüzâbâdî tarafından sadece Kur'an ilimleriyle ilgili kısmı yazılan eserin diğer bölümleri el-Melikü'l-Eşref'in vefatı sebebiyle yazılamamıştır. *Beşâ'ir*'de, Kur'an hakkında genel bilgilerden sonra her süre "başiret" başlığı altında ele alınarak sürenin nâzil olduğu yer, harf ve kelime sayısı, kurrânın ihtilâfları, fâsılları, sürenin ismi, maksat ve muhtevası, nâsih, mensuh ve müteşâbihî ile sürenin faziletine dair hadislerle ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimeler alfabetik sıra ile izah edilmektedir. Sonunda da Kur'an'da adı geçen peygamberlerle bunlara karşı gelenler hakkında bilgi verilmektedir. Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'deki nüshaları esas alınarak ilk dört cildi Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire 1383-1389/1963-1969), son iki cildi Abdülhalîm et-Tahâvî (Kahire 1390/1970) tarafından neşredilen eserin, Melik Eşref Kütüphanesi için 802 (1399-1400) yılında istinsah edilen *Maṭla'ü zevâhiri'n-nücüm ve mecma'u cevâhiri'l-ülüm* adlı bir nüshası da Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 212). Ancak nâşirlerin bu nüshadan haberdar olmadıkları görülmektedir. Eserin bu baskısından daha sonra Kahire ve Beyrut'ta çeşitli ofset baskılar yapılmıştır. Sâib b. Abdurrahman el-Ahmerî *Beşâ'ir* üzerinde *Nüzhe fî Kitâbi Beşâ'iri zevi't-temyiz* adlı bir çalışma yapmıştır (Riyad 1985). 2. *Tenvîrül-mikbâs (mikyâs) min Tefsiri İbn Abbâs*. İbn Abbas'a isnat edilen tefsirle ilgili değişik eserlerdeki rivayetleri bir araya getiren bu çalışmanın Firüzâbâdî'ye aidiyeti şüphelidir. Eser Bulak (1290), Kahire (1316) ve İstanbul'da (1320) Beyzâvî ve Hâzin tefsirleriyle birlikte basılmıştır. 3. *Tefsîru fâtihati*

(*Teysîru fâ'ihati*) *l-ihâb (iyâb) bi- tefsîri Fâtihati'l-kitâb* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Tefsir, nr. 6; Bağdat Evkaf Ktp., nr. 4848). 4. *Nuğbetü (Buğyetü) 'r-reşâf min huṭbeti'l-Keşşâf* (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 31, Kadızâde Mehmed, nr. 69, Şehid Ali Paşa, nr. 331, Lâleli, nr. 3712; Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Lugat, nr. 300; el-Hizânetü't-Teymûriyye, Tefsir, nr. 500).

C) Hadis. 1. *Sifri (Süferü)'s-sa'âde*. Hz. Peygamber'in özel hayatını ve ibadetlerini hadislerle anlatan Farsça bir eserdir. 804 (1401) yılında Ebü'l-Cüd Muhammed b. Mahmûd el-Mahzûmî tarafından Arapça'ya çevrilen eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire, ts.; Şah Veliyyullah'ın *el-Fevzü'l-kebir ma'a Fethi'l-habîr fî usûli't- tefsîri*'i kenarında, Kahire 1307; nşr. Abdülhalîm b. İbrâhim el-Ensârî, Sayda - Beyrut 1402/1982; nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân, Beyrut 1408/1988). Farsça aslı ise Âtif Efendi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 443). Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî'nin *Ṭarîku'l-ifâde* (Kalküta 1252) adıyla Farsça bir şerh yazdığı *Sifri's-sa'âde* Rıfki Durgun tarafından *İbadetleriyle Peygamberimiz* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1979). 2. *eş-Şilâtü ve'l-büşer fi's-şalâti 'alâ hayri'l-beşer*. Hz. Peygamber'e salâtü selâm getirmeye dair olup Muhammed Nüreddin Adnân el-Cezâirî — Abdülkâdir el-Hiyârî — Muhammed Mutî el-Hâfız (Dımaşk 1385/1966) ve Ebü Esmâ İbrâhim b. İsmâil Âlû Asr (Beyrut 1405/1985) tarafından neşredilmiştir. 3. *el-Ehâdîşü'z-za'ife (TİYATOK, nr. 1511)*. 4. *Ed'îye me'sûre mervîyye 'ani'n-nebi* (TSMK, III. Ahmed, nr. 9470). 5. *Urcüze fî muştalâhi'l-hadîs* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Mecâmî, nr. 706).

D) Fıkıh-Akaid. 1. *el-İs'âd bi'l-iş'âd ilâ dereceti'l-ictihâd* (Dârü'l-kütübî'z-

Zâhiriyye, Umumi, nr. 2351; Fıkıh [Şâfiî], nr. 414). 2. İbnü'l-Arabî ile ilgili risâleleri. a) *el-İğtibât bi-mu'aleceti İbni'l-Hayyât fî evbeti mesâ'ile sü'ile 'anhâ bi-hakka Muhyiddin İbni'l-Arabî* (İÜ Ktp., nr. 3518; *Nefhu't-tib*, II, 176-180). b) *Fevvâ fî hakka İbni'l-Arabî ve kütübih* (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 706; Hamidiye, nr. 1458; Fâtih, nr. 5376). c) *Risâle fi'r-red 'ale'l-mu'terizîn 'alâ İbni'l-Arabî* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Tasavvuf, nr. 50).

E) Biyografi. 1. *el-Bulğa fî terâcimi e'immeti'n-nahv ve'l-luğa*. 422 dil âliminin hayatını kısaca anlatan bir eser olup Muhammed el-Misrî tarafından yayımlanmıştır (Dımaşk 1972; Küveyt 1407/1987). 2. *İşâretü'l-ḥacûn ilâ ziyâreti'l-Ḥacûn* (Mekke 1332). Mekke yakınında Hacûn dağında medfun sahâbîlere dair bir eserdir. 3. *Tuḥfetü'l-ebîh fî men nûsibe ilâ gayri ebîh*. Babasından başkasına nisbet edilen meşhur şahıslar hakkında bir risâle olup Abdüsselâm Muhammed Hârûn ([*Nevâdirü'l-maḥtûât* içinde], Kahire 1370/1950, s. 97-110) ve Muhammed Sâlih eş-Şennâvî (İbn Habîb el-Bağdâdî'ye ait iki risâleyi ihtiva eden bir mecmuanın içinde üçüncü risâle), Beyrut 1410/1990) tarafından neşredilmiştir. 4. *el-Mirḳâtü'l-vefiyye fî ṭabaḳâti'l-Hanefiyye* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. 4647; Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 671). 5. *el-Megâni-mül-muṭâbe fî me'âlimi Ṭâbe* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1587; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1529). Medine ve civarının tarihi, coğrafyası ve Medine ziyaretiyle Firüzâbâdî ve hocalarının Medine'de görüşüp tanıştığı kişiler hakkında bilgi veren altı bölümden ibaret bir eserdir. Kitabın sadece coğrafî adlarla ilgili beşinci bölümünü Hamed el-Câsir neşretmiştir (Riyad 1389/1969).

Firüzâbâdî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Lâmi'u'l-mu'lemü'l-ucâbü'l-câmi beyne'l-Muḥkem ve'l-'Ubâb* (müellifin bu eseri önce altmış [veya yüz] cilt olarak yazmayı düşündüğü, daha sonra ise beş cildini kaleme aldığı, fakat kullanılmasının güçlüğünü dikkate alarak *el-Kâmâsü'l-muḥtâ'î* yazdığı rivayet edilmektedir), *Esmâ'ü's-serâḥ (el-berâḥ) fî esmâ'î'n-nikâḥ, er-Ravzü'l-meslûf fî mâ lehü ismâni ilâ ülûf, el-İşârât ilâ mâ fî kütübî'l-fıkhi mine'l-esmâ' ve'l-emâkin ve'l-luğât, el-Müttefik vaz'an ve'l-muḥtelif şuḳ'an, Envâ'ü'l-gayş fî esmâ'î'l-Leys, Maḳşûdü zevi'l-er-*

FİRYÂBÎ, Ca'fer b. Muhammed

(جعفر بن محمد القريابي)

Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed

b. el-Hasen el-Firyâbî

(ö. 301/913)

Muhaddis, fakih ve müfessir.

207'de (822) Belh yakınındaki Fâryâb'da doğdu. Türkî, Horasanî nisbeleriyle de anılır. Yine Firyâbî diye anılan hemşehrîsi Muhammed b. Yûsuf'tan ayrılmış Firyâbî es-Sagir denilmiştir. On yedi yaşında İken hadis dersleri almaya başladı ve Mâverâünnehir, Horasan, Irak, Hicaz, Şam, Mısır, el-Cezîre gibi devrin ilim merkezlerini dolaşarak Ali b. Medîni, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, İshak b. Râhûye ve Kuteybe b. Saîd gibi âlimlerden hadis okudu. Zehebî, onun hocalarından 227 şînin adını "Mesyeha ale'l-mu'cem li'l-Firyâbî" başlığı altında zikretmektedir (A' lāmü'n-nübela', XIV, 101-106). Kendisinden İbn Mahled el-Attâr ed-Dürî, Ebû Bekir en-Neccâd, Ebû Bekir eş-Şâfiî, Ebû Bekir el-Âcurrî, Râm-hürmüzî, İbn Adî, Ebû Bekir el-Katî, Ebû Bekir el-İsmâilî gibi tanınmış kişiler hadis, tefsir ve fıkıh tahsil etti. Hocalarından Muhammed b. Yahyâ el-Ezdî de ondan hadis rivayetinde bulundu. Bir süre Dînev'er'de kadılık yaptıktan sonra Bağdat'a yerleşerek burada ders okutmaya başladı. Bağdat'ta geldiğinde büyük bir merasimle karşılandı, hadis okuttuğu meydanda kendisini dinlemek üzere birçok kişinin toplandığı, bunlardan 316'sının ondan hadis yazdığı belirtilmektedir. Talebesi İbn Adî de onun pek çok talebenin katıldığı ilim meclislerinden söz ederken bunlardan bazılarının ertesi gün yer bulabilmek için geceyi ders verilen yerde geçirdiğini zikretmektedir.

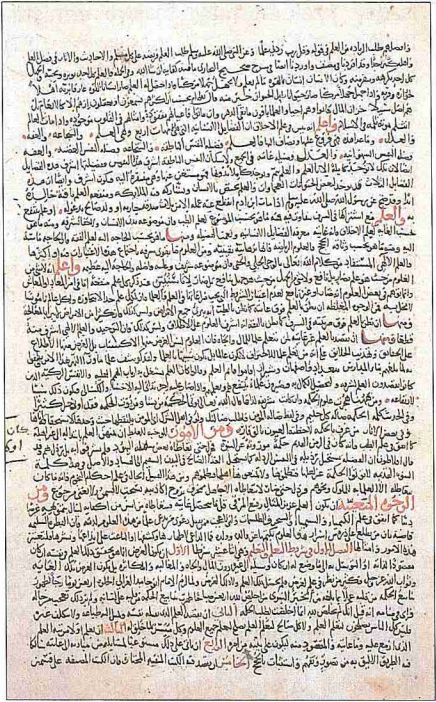
Devrinin önde gelen hadis hâfızı ve âlimi olarak tanınan Firyâbî'nin hadis rivayetinde sika* olduğu ittifakla kabul edilmekte, cerh ve ta'dîl* konusunda görüşlerine güvenileceği belirtilmektedir. Yaşının ilerlemesi sebebiyle vefatından bir yıl önce hadis rivayetini bıraktığından bir yıl önce hadis rivayetini bıraktığından onun bu konudaki titizliğini göstermektedir.

Firyâbî 4 Muharrem 301'de (10 Ağustos 913) Bağdat'ta vefat etti. Ölümünden beş yıl önce Bağdat'taki Ebû Eyyüb Mezarlığı'nda kendisi için bir mezar kazdırıldığı rivayet edilir.

Firyâbî 4 Muharrem 301'de (10 Ağustos 913) Bağdat'ta vefat etti. Ölümünden beş yıl önce Bağdat'taki Ebû Eyyüb Mezarlığı'nda kendisi için bir mezar kazdırıldığı rivayet edilir.

Firyâbî 4 Muharrem 301'de (10 Ağustos 913) Bağdat'ta vefat etti. Ölümünden beş yıl önce Bağdat'taki Ebû Eyyüb Mezarlığı'nda kendisi için bir mezar kazdırıldığı rivayet edilir.

Firyâbî 4 Muharrem 301'de (10 Ağustos 913) Bağdat'ta vefat etti. Ölümünden beş yıl önce Bağdat'taki Ebû Eyyüb Mezarlığı'nda kendisi için bir mezar kazdırıldığı rivayet edilir.

Fîrûzâbâdî'nin Matla' u zevâhiri'n-nücûm ve mecma' u cevâhiri' l- 'ulûm adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., nr. 212)

bâb fi 'ilmi'l-râb, Şerhu Zâdîl-me'âd fi vezni Bânet Sû'âd, ed-Dürü'n-nazîmü'l-mürşid ilâ makâsidi'l-Kur'ânî'l- 'azîm, Hâsilü küreti'l- hâlâs fi fevzâ'ili sûreti'l-İhlâs, Menhu (Fethu) l-bârî bi's-seyhî ('s-seyil) l-fesihî'l-cârî fî şerhi Şahîhi'l-Buhârî (Buhârî şerhi olup ibadetler kısmının dörtte birini yirmi ciltte şerhettiği nakledilmektedir), Şevâriku'l-esrârî'l- 'aliyye fî şerhi Meşâriki'l-envârî'n-bebeviyye, Teshîlû tarîki'l-vuşûl ile'l-ehâdişî'z-zâ'ide 'ale'l-Câmû'i'l-uşûl, ed-Dürü'l-gâli fi'l-ehâdişî'l- 'avâlî, et-Tecârîh fi fevâ'ide müte'allika bi-ehâdişî'l-Meşâbih, en-Nefhatü'l- 'anberiyye fi mevlidi hayri'l-beriyye, el-Mirkatü'l-erta'iyye fî tabakâtî's-Şâtî'iyye, el-Eltâfî'l- hafiyye fî eşrâfî'l-Hanefiyye, Ravzatü'n-nâzîr fî terciemi's-Şeyh 'Abdikâdir, el-Fazlû'l-vefi fi'l- 'adli'l-Eşrefî, Mühey-yicü'l-garâm ile'l-beledi'l-harâm, Târîhu Merv, Nüzhetü'l-ihvân fî târihi İsfahân.

BİBLİYOGRAFYA : Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-muht, Beyrut 1406/1986, s. 5-30; a.mlf., Besâ'iru zevî't-temyîz (nşr. M. Ali en-Neccâr), Kahire 1383/1963, nâşirin mukaddimesi, I, 1-30; a.mlf., el-Bulga fî terâcimi e' immeti'n-naht ve'l-luga (nşr. Muhammed el-Misrî), Küveyt 1407/1987, nâşirin

تفسيره في اللغة العربية... (The text continues with detailed biographical and scholarly information in Arabic script, including mentions of his works and lineage.)

Fîrûzâbâdî'nin Matla' u zevâhiri'n-nücûm ve mecma' u cevâhiri' l- 'ulûm adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., nr. 212)

mukaddimesi, s. 8-40; Tâcû'l-'arûs, I, 13-14; Ali b. Hasan el-Hazrecî, el-'Ukûdû'l-lü'lü' iyye (nşr. M. Besyünî Asel), Kahire 1329-32/1911-14, II, 264-265, 278, 286, 297, 303-304; Fâsi, el-'İkdû's-şemîn ft târîhi'l-beledi'l-emîn (nşr. Fuâd Seyyid), Kahire 1381/1962, II, 392-401; İbn Hacer, İnbâ'ü'l-gumr, VIII, 159-163; İbn Kâdî Şühbe, Tabakâtü's-Şâfi'iyye, IV, 63-66; Şehâvî, ed-Dau'ü'l-lâmî', X, 79-86; Süyûtî, Buğ-yetü'l-vu'ât, I, 273-275; a.mlf., el-Müzhir, II, 407-408; Taşköprizâde, Miiftâhu's-sa'âde, I, 119-123; a.mlf., eş-Şekâ'îk, s. 29-30; İbnü'l-Kâdî, Dürretü'l-hicâl, II, 317-318; Makkrâ, Ez-hârü'r-riyâz (nşr. Saîd Ahmed A'râbî v.dğr.), Rabat 1398-1400/1978-80, III, 48-52; a.mlf., Nefhu't-tîb, II, 176-180; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VII, 126-131; Şevkânî, el-Bedrû't-tâli', II, 280-285; Hânsârî, Ravzâtü'l-cennât, VIII, 101-106; Abdülhuy el-Kettânî, Fihrişü'l-fehâris, II, 907-910; Hediyetü'l-'arifîn, II, 180-181; Sarton, Introduction, III, 1827-1828; Bilmen, Tefsir Tarihi, II, 579-582; C. Zeydân, Âdâb (Dayf), III, 157-158; Brockelmann, GAL, II, 231-234; Suppl., II, 234-236; a.mlf., "Fîrûzâbâdî", İA, IV, 653-654; Ömer Ferruh, Târîhu'l- 'edeb, III, 829-832; Ser-kîs, Mu'cem, II, 1469-1471; Kehhâle, Mu'cem-mû'l-mu'ellifîn, XII, 118; a.mlf., el-Müstedrek, Beyrut 1985, s. 762; Ahmet Suphi Furat, al-Fîrûzâbâdî'nin aş-Şîhâh'î Tenkidi (profesörlük takdim tezi, 1978), İSAM Ktp., nr. 586, s. 40-60; Ziriklî, el-A' lām (Fethullah), II, 146-147; A. S. Fethallah, "Fîrûzâbâdî's Winerlist", BSOAS, XII (1947-48), s. 579-585; H. Fleisch, "al-Fîrûzâ-bâdî", EI² (İng.), II, 926-927.